

A zürjénföldi Kuratov-kutatásokról – egy sorozat kapcsán

Aki csak egy keveset is járatos a zürjén világban és művelődéstörténetben, az aligha vitatja, hogy valamennyi zürjén számára a legfényesebben világló és legcsengőbben hangzó név a címben jelzett személyé. Híre-neve már régebben átlépte szűkebb pátriája határait, s az ún. szovjet nemzetiségek kiemelkedő alkotójaként emlegették, idézték, válogatott műveit többször is kiadták oroszul és más helyi nemzetiségek nyelvén is. (A figyelmes filológus itt már csóválhatja a fejét: milyen jogon említhető IVAN KURATOV – aki 1839-től 1875-ig élt – a szovjet nemzetiségi költők körében? Őt legfeljebb a cári Oroszország sajátíthatta volna ki külön inorogyc-ként, ehelyett azonban számos sors-társához hasonlóan pusztította el a „népek börtöné”-nek száműzöttjeként. (Túl az orosz, majd a szovjet határokon is meglehetősen korán felfigyeltek már rá. Y. WICHMANN a század elején (1903) említi, idézi,¹ s az ő nyomán tud és szól róla – egy lábjegyzet erejéig – BÁN ALADÁR is (1911).²

Az igazság az, hogy voltaképp saját népe körében is jóval korábban legalább sejtettek róla egyet s mást (valamennyire méltatták is), mint e tényt tanítani szokás. A tanult zürjének legalább hallomásból ismerték, így bizonyosra vehetően G. SZ. LITKIN is (1835–1907). Levelezését kellene ehhez áttanulmányozni, ha fellelhető lenne. Elismeréssel említi már 1908-ban a rendkívül színes életű, sokoldalúan tehetséges, de szintén tragikus sorsú K. F. ZSAKOV (1866–1926) is.³

Kontrasztosabb és hatásosabb azonban s Kuratov jövődölésének („népem nem halotta, ha szóltam, pedig ő volt a vágyam és sorsom”) is megfelelőbb, ha a hosszú felejtést és csendet hirtelen izgalmas, zajos „felfedezés” követi (természetesen a csupa nagybetűs 1917-es forradalom után) – az azóta is töretlen és szélesbülő diadalúttal.

Közismert a Kuratov rokon köréből házasodó kiváló nyelvész, néprajzos A. SZ. SZIDOROV (1892–1953) lelkes nyitánya,⁴ szerepe a nagy honfitárs kéziratok hagyatékának gondozásában, ill. vele egyidejűleg a „Kuratov-filológia”-ba bekapcsolódó s azt a mai magas színvonalra emelő V. I. LITKIN (1895–1981) tevékenysége.”⁵

A húszas évek kezdetétől (pontosan 1923-tól) vette tehát kezdetét a Kuratov-életmű feltárása, kutatása, kiadása, fordítása, amely – szovjet viszonylatban – kivételesen ritka, szakításokkal és tiltásokkal nem tarkított huzamos és kiteljesedő tevékenységgé vált a

¹ WICHMANN, YRJÖ: *Kurzer Bericht über eine Studienreise zu den Syrjänen 1901–1902*. Helsingfors, 1903.

Uő.: *Syrjänen kieltä*. Helsingfors, 1903.

² BÁN ALADÁR: A finn–magyar népcsoport. In: *Egyetemes Irodalomtörténet, IV*. Budapest, 1911.

³ ЖАКОВ, К. Ф.: *Из летней поездки к зырянам*. Север, 1908. 14 августа. Вологда.

⁴ СИДОРОВ, А. С.: *Төдлүтөм коми гижысь И. А. Куратов*. Парма ёль, 1923. № 1–2.

⁵ ЛЫТКИН, Б. И.: *Забытые коми поэты*. Югид туй, 1923. 26 августа.

Sziszola vidékén. Tematikailag is állandóan színesedett (pl. ikonográfia), a kutatógárda is gyarapodott. Kevés olyan költő, író, tudós akadhat a zürjének között, aki valamilyen formában nem tisztelgett volna a „zürjén irodalom atyja” emléke előtt. Utcát, teret neveztek el róla, köztéri szobrokban, festmények sorában örökítették meg, a központi irodalmi múzeum s szülőfaluja (a valamikori Kebra) is az ő nevét viseli (Kuratovo).

Aligha megoldható feladat lenne, ha most teljességre törekvő bibliográfiát óhajtanánk összeállítani a róla írt cikkekből, de különféle alkalmakból kiadott zürjén, orosz (és egyéb) nyelvű önálló köteteinek számbavételére is szinte reménytelen vállalkozni. Nyugat-európai – benne finnországi és magyarországi – fogadtatásával is külön értekezések foglalkoznak; itt csupán a Kuratovot bemutató önálló finn kötetet említem külön is meg.⁶

A Kuratov-kiadványok, ill. a vele foglalkozó szakirodalom (valamint a szépirodalom, például egyebek mellett G. FJODOROV regénye⁷) futólagos áttekintése is terjedelmes dolgozatot igényelne, elengedhetetlen ezért az önkorlátozás. Ilyképp mindössze annak a megállapítására kell szorítkoznom, hogy a tényleges Kuratov-kutatások (és kiadások) mintegy hetven esztendeje (kerekítve 1920 és 1990 között) 3 periódusra tagolható. Ezekből az első, a feltárás, a művek egybegyűjtése s a két kötetes kritikai kiadás előkészítése voltaképp Szidorov nevéhez köthető. Ez az európai mércével mérve is elismerésre méltó, a zürjén könyvkiadás történetében addig egyedülálló vállalkozás 1939-ben jelent meg.⁸ A személyi kultusz komor esztendei közül hatványozottan borzalmasak voltak az e publikáció körüli évek; Litkin már 1934 óta táborban sínylődött, 1938-ban „likvidálták”, azaz kiirtották úgyszólván a teljes zürjén írószövetséget, Szidorovot is „eltüntették” (száműzték, bebörtönözték), s a nagy munka így nem az ő nevén jelent meg, P. Doronyin és A. Vezsev „jegyezte”. Hamarosan könyvritkasággá vált a verseket tartalmazó első kötet (324 lap; 5000 példány); még nehezebben hozzáférhető a prózai műveket tartalmazó második kötet (136 lap; 5000 példány). (Miközben könyvtárak sorából hiányzott s hiányzik, az ötvenes évek végén eldugott kis vidéki magazinok raktáraiban tojás-csomagolásra használták az értékéről, mibenlétéről mit sem sejtő derék elárusítók.) A következő mintegy 3 évtizedes korszak főként a már említett Doronyin, Vezsev majd A. FJODOROVA nevéhez köthető. Fjodorova (1912–1974, a Kuratov rokonsági körébe tartozó G. FJODOROV író felesége) minél hitelesebb és teljesebb Kuratov-életrajz összeállítására törekedett, s a kutatások szemhatárát tágítva „hőse” irodalmi forrásait,⁹ életútjának távolabbi állomásait is vizsgálni kezdte. Persze, már nem egyedül, sokasodó s egyre jobban felkészült fiatalabb kollégák társaságában.

A hatvanas évek közepével kezdődő harmadik periódus különlegessége, hogy meghatározó személyisége ugyanaz a V. I. Litkin, aki már az első korszakban is a „fedélzetén” tevékenykedett. Megjárva és túlélve a poklokat két évtizeden át elsősorban nyelvtudósként dolgozik (ez mindenképp veszélytelenebb foglalatosságnak bizonyult, mint lírikusnak-műfordítónak lenni). A SZUTA Nyelvtudományi Intézete Finnugor Osztályának

⁶ Komin kansan ensimmäinen runoilija. 150 vuotta I. A. Kuratovin syntymästä. Helsinki, 1990. 139 l. *Castrénianumin toimitteita*, 36.

⁷ ФЕДОРОВ, ГЕННАДИЙ: *Востым*. Сыктывкар, 1982. 382 l.
УО.: Чужан мусянь ылынъ. Сыктывкар, 1989. 166 l.

⁸ КУРАТОВ, И. А.: *Художественной произведенияс*. I. Сыктывкар, 1939.
УО.: *Лингвистические работы*. II. Сыктывкар, 1939.

⁹ ФЕДОРОВА, А.: *И. А. Куратов. Очерк жизни и творчества*. Сыктывкар, 1960. 152 l.

vezetőjeként aspiránsok tucatjait neveli, európai színvonalra emeli a szovjet finnugrisztikát. A költő és a hazafi gyermekversekben s a Kuratovval kapcsolatos kiterjedt kutatásokban él tovább e kivételes egyéniségben. Már egyáltalán nem ifjú nyugdíjasként egyre több időt tölt szülőföldjén, előadásokat tart a sziktivkari egyetemen; s egyik legkedvesebb tanítványa, J. SZ. GULJAJEV (1928–1977) társaságában – a munkába számos fiataalt is bevonva – megindítja a rendszeres, tervszerű Kuratov-stúdiumokat. Ezek konferenciák keretében öltenek formát (s kapnak ünnepélyes színezetet is); s idővel lehetőség nyílik az elhangzott előadások együttes megjelentetésére is. A kiadványok az eredeti elképzeléseknek megfelelően sorozattá rendeződtek, s noha már tíz éve nincs életben a „spiritus rector”, szelleme és emléke továbbra is ihletet és lendületet sugároz az utódoknak. 1973-ban jelent meg a „Kuratov-tanulmányok” első kötete, 1990-ben a hatodik; közben – első sorban Guljajev érdeméből – jelentőssé fejlődött a Kuratov-textológia.¹⁰ Nélküle aligha készült volna el az újabb kritikai kiadás első kötete,¹¹ majd ennek tovább javított frissebb változata is.¹² Érthetetlen módon késik azonban a prózai (tudományos) munkákat, töredékeket tartalmazó második kötet. (Aligha helyettesítheti az ezt tartalmazó teljes anyagot a közelmúltban publikált kis apparátusú, meglehetősen igénytelen, de így is nehezen hozzáférhető válogatás.¹³)

És most röviden a sorozatról.

A nemzeti-nemzetiségi klasszikussá vált Kuratov sokoldalú és rendszeres tanulmányozást tehát V. I. Litkin kezdeményezte 1964-ben, az „irodalomalapító” születésének 125. évfordulóján. A Komi ASZSZK fővárosában, Sziktivkarban (az egykori Uszty-Sziszolszkban, ahol valamikor éveken át élt és dolgozott maga Kuratov is) az ünnepi ülést követően évente követik egymást a Kuratov-konferenciák kezdő és tapasztalt kutatók részvételével. A zürjénül vagy oroszul elhangzó előadások között egyaránt akad átfogó jellegű, terjedelmes, ill. mikrofilológiai, rövid értekezés, hozzászólás. A gyorsan halmozódó anyag – erőteljes rostálást követően – 1973-ban öltött nyomtatásban is testet, megnyitva a „Kuratov-tanulmányok” sorát, sorozatát. A további köteteket s a kiadási éveket nézve bizonyos egyenetlenség észlelhető (1976-ban jelent meg a 2., 1979-ben a 3., 1986-ban a 4., 1989-ben az 5., 1990-ben a 6. kötet).¹⁴

A szovjet nyomdai viszonyokat s a nemzetiségi könyvkiadás körülményeit ismerve elismeréssel kell adóznunk zürjén kollégáink szívós küzdelmének, kitartásának, amellyel nem csupán megvalósították, de életben is tartották az imponáló szériát.

Természetes, hogy a sorozat egyes kötetei nem egyenlő értékűek. A három első kötet még Litkin aktív közreműködésével készült, szelleme, szellemisége valósággal sugárzik az összeállításokból. Az is igaz, hogy szerzőtársai lehettek még a korábbi évek Kuratov-filológiájának legjobbjai is, így A. Vezsev, A. Fjodorova, M. Ozsego, J. Guljajev, s

¹⁰ ГУЛЯЕВ, Е. С.: *И. А. Куратов. Описание документальных материалов личного фонда*. Сыктывкар, 1968. 62 l.

¹¹ КУРАТОВ, ИВАН: *Менам муза. Художественной гижсод чукор*. Сыктывкар, 1979. 606 l.

¹² КУРАТОВ, ИВАН: *Кому гор*. Сыктывкар, 1989. 440 l.

¹³ КУРАТОВ, ИВАН: *Ты безконечна, жизнь*. Сыктывкар, 1988.

¹⁴ Куратовские чтения. I. Сыктывкар, 1973. 150 l. IV. Сыктывкар, 1986. 151 l.
II. 1976. 135 l. V. 1989. 159 l.
III. 1979. 159 l. VI. 1990. 190 l.

felsorakoztak melléjük már a jeles tudósokká ért újabb nemzedék tagjai, A. Mikusev, A. Vanyejev, V. Martinov is. Az első három kötet pedig meglehetősen nehéz időkben, a visszatérni látszó személyi kultusz, az ún. pangás éveiben látott napvilágot. Jegyzetei, bibliográfiai adatai magasfokú tudományos igényről, összeszedettségéről, érzékelhető koncepcióról tanúskodnak. Semmiképpen sem kívánom azonban alábecsülni a 3 későbbi kötet értékét, tagadni erőnyeit, felfedezéseit. Sőt, ezek általában színesebb témájú, a régebbieknél több szerzős gyűjtemények, amelyek lényegesen tovább gazdagították, árnyalták a zürjén irodalom atyjának egyre teljesebbé váló alkotói, emberi portréját. Jól érzékelhetően szabadabb atmoszférában folytatódó kutatásokról tanúskodnak a 4. és 5. kötet írásai; ez az észrevétel legnyilvánvalóbban az 1990-es gyűjteményben igazolható. A hatások, az oroszöldi és a nemzetközi kapcsolatok vizsgálatában valósággal sorjáznak az új eredmények. A bibliográfia frissen előkerült tényei is igazolják a különféle szovjet archívumok, gyűjtemények anyagának nem is olyan régen még elképzelhetetlen megközelíthetőségét. Amit mégis kifogásolok némiképp, az az összefogottság hiánya, a dokumentáció (például a belső jegyzetek, információs anyagok) megfoghatósága, az elengedhetetlen, folytatásra és kiteljesítésre váró (korábban megkezdett) bibliográfiák sajnálatos elmaradása.

Néhány megjegyzés egy-egy kötetről:

13 tanulmányt (valamint gazdag és színes függelék) tartalmaz az első kötet – 8 szerzőtől. Közülük öten tehát 2 cikket is írtak. 9 közlemény oroszul, 4 zürjénül íródott. V. I. Litkin 2 zürjén nyelvű értekezését emelném ki a sorból. Az egyikben a Kuratov-kutatások történetét tekinti át (sok elfelejtett tényre, névre emlékeztetve), a másikban a Kuratov-versek legkorábbi publikációinak szintén kevésbé ismert körülményeire hívja fel a figyelmet.

12 szerző szerepel 16 írással a második kötetben. Litkin 3, Martinov és Mikusev 2-2 közleménnyel képviselteti magát, s mondani sem szükséges talán, hogy a 3 zürjén nyelvű tanulmánynak megint csak Litkin a szerzője. Az első a Kuratov-versek fejlődésrajzát adja, a Kuratov-költemények 1917 előtti fordításait elemzi a második, a harmadik pedig Kuratov Heine-átültetéseiről szól. Litkin főlényes nyelvészeti, filológiai ismeretei ezúttal is nyilvánvalóak.

13 szerző osztozik 18 tanulmányon a harmadik kötetben; 4 írás zürjén nyelvű. Itt Litkin már mindössze egy írással, utolsó művei egyikével van jelen. Figyelmemet ezúttal egy kevésbé ismert szerző cikke keltette fel. V. A. Punyegov „Kuratov az iskolában” című zürjén nyelvű áttekintésében a nemzetiségi tananyagban, 10 osztály zürjén tankönyveiben követi nyomon a nagy költőt, akit 25 verse révén ismerhet meg Komiföld ifjúsága.

18 szerző 15 írása (itt már több a két szerzős tanulmány) olvasható a negyedik kötetben; 3 zürjén nyelven. Ebből a kollektívából is egy kevésbé ismert szerzőt emelek ki, Sz. M. Morozovot, s nem csupán azért, mert anyanyelvén írt. A „Kuratovi helyek” fontos, izgalmas dokumentum – kortörténeti vonatkozásokkal – Kuratov életének színtereiről. Legalább felsorolásszerűen álljanak itt is: Kebra (1940-től Kuratovo), Jarenszk, Vologda, Moszkva, Jemdin, Uszty-Szizszolszk, Kazany, Vernij (a mai Alma-Ata az egykori Turkesztánban, a mai Kazah SzSzk-ban).

22 kutató azonos számú írása tanulmányozható át az ötödik kötetben. A szerzők között akad cseremis, votják és magyar kutató is. Öten publikálnak zürjénül. A sorból

G. Fjodorov szubjektív „műhelytanulmányát” emelem ki (ő is zürjénül ír). A kiváló zürjén író (akit a zürjén regény megteremtőjének tart a tudomány) Kuratov rokonságának tagja. A családban már gyermekkorában sokat hallott a hírneves nagybácsiról; felesége, A. Fjodorova egyike a legkiválóbb Kuratov kutatóknak, ő maga is mindent ismer, amit csak olvasni lehet nemzeti klasszikusokról. A „Hogy született a »Villámlás«” című írásban szól regénye megszületésének körülményeiről. Ennek az 1982-ben megjelent műnek az előkészületei évtizedekre nyúlnak vissza. Mindehhez annyit fűznék hozzá: a „Villámlás” Kuratov életének 1860-tól 1865-ig terjedő szakaszát mutatja be. (Fjodorov folytatta a munkát, s 1983-ban közzétette a költő életének utolsó évtizedét [1865–1875] feldolgozó regényét, a dilógia második felét „Távol a szülőföldről” címen. G. A. Fjodorov betetőzve gazdag életművét, több mint 6 évtizedes alkotói pályáját 1991. január 2-án hunyt el.)

23 szerző 24 tanulmányban (A. K. Mikusev 2 írással) tiszteleg Kuratov előtt a hatodik kötetben. Itt már nyolcan írnak anyanyelvükön. Mikusev, a zürjén folklór és irodalom sziktvikari professzora 1956 óta rendszeresen publikál Kuratovról. Alakját itt a zürjén kultúra és irodalom egészébe illesztve láttatja, olyan kapcsolatrendszerben (G. Sz. Litkinnel, K. F. Zsakovval, V. I. Litkinnel, V. A. Szavinnal, V. T. Csisztaljovval, a zürjén irodalom színe javával), amelyben korábban nem szerepeltették. S végre! Oroszország és a Szovjetunió – mint történeti környezet – nem hamis lakkozásban, körülhozsannázva mutatkozik, hanem a maga valójában. Bármilyen szomorú, bármilyen tragikus, de tény: Kuratov szülőföldje 100 évvel ezelőtt már száműzetések színtere volt, 1917 után pedig – hogy a folyamatosságban hiány ne keletkezzék – a GULAG része lett. Ennek a múltnak az ismeretében (amelyről szólni zürjén tájakon még két éve sem volt tanácsos) érthető és magyarázható a zürjén értelmiség, művész- és tudóstársadalom folyamatosan tragikus sorsa, a likvidáltak megrendítően hosszú sorával, derékba tört pályákkal és megtört gerincekkel.

A fentebb elmondottak csak töredékesen jellemezhetik a méltatásra kiválasztott kiváló sorozatot, amely remélhetőleg további kötetekkel gyarapodik. Bőven akad még felfedezni való Kuratov kapcsán: kortársai, utódai további bűvárlást érdemelnek. Együtt a zürjén tudomány, könyv- és folyóirat-kiadás további szép eredményeivel (például a Komi Filiálé félszázad meghaladó izgalmas sorozatával, tematikus számaival), amelyeket Komiföld határain túl alig ismernek, s még kevésbé ismertetnek. Miként Kuratovot is hely illeti meg egy nagy össz-európai lírai antológiában (bármely világnyelven), a zürjén műveltség és irodalom is megérdemel egy önálló fejezetet földrészünk művelődéstörténetének kézikönyveiben.

Az ún. „fiatal írásbeliségű”-nek, újabban „kis lélekszámú”-nak nevezett nyelvrokonok irodalmával kapcsolatban számos félreértést kell még eloszlatni, s meg nem szűnő erőfeszítéssel kiemelni őket az ismeretlenség, az elfelejtés mély kútjaiból. Mindenképp adjuk át a múltnak az ún. „szocialista irodalomtudomány” ama alapvetőnek szánt megállapítását, hogy e kis irodalmak Október (azaz az 1917-es forradalom) gyermekei, s vegyük tudomásul, hogy tényleg vannak a világ figyelmére is érdemes alkotóik. (Ilyenek az e kötetben szereplő udmurt Gerd, a komi Kuratov és Zsakov, a vogul Sesztalov, az osztják Ajpin, s a sor folytatható lenne.)

